

Едуард Мартинюк,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології
пізнання Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова;

Олена Никитченко,
доцент кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури
Одеського національного політехнічного університету (Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Сучасне релігійне життя світу відтворюється не лише в нечуваних раніше кількісних показниках (мільярди віруючих, мільйони релігійних об'єднань, тисячі

деномінацій і т. ін.), а й плуралізацією характеристик сприйняття цього феномену, чи то ставлення до нього на рівні окремих особистостей, яких і підрахувати більш-менш точно не можливо, принаймні тому, що навіть ототожнюючи себе з будь – якою релігійною групою, людина може ставитись до неї, по-перше, як до результату свого власного вибору, а, по-друге – саме перебування у тому чи іншому об'єднанні, може відчуватися як тимчасове, бо ніяк не перешкоджає її вільному пошуку саме своєї духовності. Важливим моментом є те, що ці пошуки мають будуватися на принципах толерантності.

Найбільш поширені тенденції в сучасному релігійному житті другої половини ХХ століття ми запропонували назвати «конвергентні процеси» [1, с.45-54]. Сам термін «конвергенція» (від лат. convergentio, convergo – сходжуся, наближаюся) вперше було вжито німецьким вченим Генріхом Фріком в його праці «Порівняльне релігієзнавство» [2, с.134]. Прагнучи до зближення термінології природознавчих і суспільствознавчих наук, розпочатого ще Д.Ф.Шлеймахером, Г.Фрік застосував цей термін у тому значенні, в якому він вже використовувався насамперед в біології, де це поняття характеризує процес виникнення рис подібності в будові і функціях у далеких за походженням організмів внаслідок їхнього пристосування до однакових умов існування. Дослідник використав цей термін для позначення подібних процесів в різних релігіях. Саме у цьому розумінні «конвергенція» вживається і сучасними дослідниками релігійних явищ.

У повоєнні роки ХХ ст. цей термін у релігійному середовищі став вживатися і для позначення фактів «зближення релігій». Це дозволяє семантика цього слова в романо-германському мовному обігу, що, в свою чергу, значно збагачує його сучасний релігієзнавчий зміст. В цьому значенні «конвергенція» охоплює і такі тенденції в релігійному житті, які сформувалися або стали більш наочними саме у другій частині ХХ ст., як то: а) співробітництво релігій (на рівні організацій, громад, вірних) в різних галузях соціальної діяльності; б) потяг до об'єднання різних деномінацій в єдину традицію; в) тенденцію до утворення єдиної світової релігії і т. ін.

Тому «конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома чи багатьма релігіями. Зауважимо, що все відоме про наявність спільного в релігії, те, що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова йде саме про релігійне явище, продовжує дискутуватися і у наші часи. У цьому параграфі мова йде лише про ті процеси, які сформувались чи найбільше актуалізувались за останні десятки років. Ними насамперед є: акселерація, актуалізація есхатології, актуалізація соціальних доктрин, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм, нові релігійні течії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плуралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екстеріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація.

Більшість зазначених вище «конвергентних процесів» досліджуються вже багато років, добре проаналізовані в літературі тому у цій статі ми зосередимося на проблемах дослідження толерантності на терені України.

Зауважимо, що хоча всі названі процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю засвідчують наявність саме конвергенції в релігійному житті нашої доби, по-друге, стимулюють один другого, а по-третє, корегують чи мають вплив один на одного.

Ще треба звернути увагу на діалектику соціальних явищ і одразу вже додати, що на сьогодні ми фіксуємо наявність дивергентних (протилежних за змістом і формою проявлення) процесів як результату реакції на конвергентні процеси.

Як це відбувається в дійсності, нами буде продемонстровано нижче.

Обмеженість тез дала можливість лише в стислій формі охарактеризувати умови для розгортання яких відкрила доба постмодерну. Але вже з наведеного, стає зрозуміло, що йдеться про достатньо компакту систему аналізу тенденцій сучасного релігійного життя

Це, в свою чергу, дозволяє покращити аналіз релігійного феномену як на рівні поодиноких, виокремлених релігійних інституцій, так і у звичному вже для релігієзнавства дусі компаративістських досліджень релігії. Усі процеси можуть бути співвіднесені з «толерантністю»: останні дослідження з толерантності в релігійній сфері України свідчать про її не високий рівень

Почнемо аналіз толерантності з сучасних тенденцій толеранції суспільних відносин в Україні. Як відомо, зі змінами у загальному суспільному середовищі має змінюватись і ситуація в окремих соціальних інституціях.

Зміни про які ми будемо казати також впливають на усі соціальні явища в країні. В першу чергу йдеться про економічну кризу, що охоплює Україну усі роки її незалежності, політичну кризу зі східним сусідом, що зараз має вираз в окупації Криму, та агресію в ОРДЛО, масову еміграцію як одну з рис демографічної кризи, постійного зменшення населення, криза сім'ї, довіри до органів влади тощо

З усіх цих явищ, безумовно складаються фактори впливу на толерантність у суспільстві.

1) Зрозуміло, що російська агресія має своїми наслідками (зростання негативного ставлення до Росії взагалі, як країни, держави, взагалі росіян). Відоме відео з інету: «Ніколи не будемо братами» (однак, авторка Україну залишила)

2) Зростання негативного ставлення в суспільстві до російськомовних громадян. Витівки Фаріон та Ніцой мають багато прихильників у мережах, та не отримують необхідної відповіді від більшості ЗМІ України.

В перші роки після революції Гідності, ми могли пишатися собою, що вона сприяла єднанню нації, котра зміцніла в випадку агресії Росії. Нікому не заважало, ще серед учасників АТО було і є багато російськомовних добровольців у тому загальні з країн, що приїхали захищати українську землю, не володіючи українською мовою. Зараз спроби порушити цю єдність є основною загрозою політичній цілісності країни.

Але головним питанням у цій статті для нас є проблеми толерації в міжконфесійних відносинах та міжрелігійних державних відносинах. Вони взагалі мали свої особливості в історії взагалі та часів нашої незалежності зокрема. Достатньо нагадати, що в 1995-96 рр. минулого століття за словами президента Л. Кучми міжцерковний конфлікт був самим запеклим серед усіх інших суспільних колізій того періоду.

Як і тоді, ми маємо зараз усі різновиди конфліктів, хоча ще жоден з них не досяг того рівня міжрелігійної ворожнечі, що характеризує зараз ситуацію на Близькому та Далекому Сході (з останніх рохінджа у Бірмі на кордоні з Пакистаном), але деякі вбивства на релігійному ґрунті мали місце на терені ОРДЛО і репресії (остання проти «Свідків Іегови» та кримських татар в Криму).

У зв'язку з відмовою УПЦ (МП) визнати Росію державою агресором та визначення нею конфлікту з нею в ОРДЛО як «громадянську війну» ми маємо зростання негативного ставлення в суспільстві до цієї релігійної організації.

Події, що пов'язані з можливістю надання значній частині православним України Томосу від Константинопольського патріарха Варфоломія (йдеться зараз про поєднання в єдину помісну православну церкву в Україні (ЄПСУЦ) з громад УПЦКП, УАПЦ, та деяких ієрархів УПЦ (МП) – хоча згоди офіційно з останніх мабуть ще не давав, та навіть якщо деякі архіреї дадуть згоду, то як будуть вести громади православних з їх єпархій, ще невідомо, а ще є проблема анафемі Філарета, форми укладання договору і т.д. і т.п.

В останні роки засади толерації в країні зазнають ще одне випробування, йдеться до ставлення до ЛГБТ та навіть до гендерної політики держави. Єдине, що безумовно єднає керівництво усіх зареєстрованих релігійних об'єднань України це негативне ставлення до цього суспільного феномену, в його несприйнятті на юридичному рівні з іншими соціальними меншинами.

Свобода висловлення такого ставлення, на наш погляд, не має ставитись під сумнів, але зараз вже йдеться про розпалювання ворожнечі на цьому ґрунті.

Недавнє побиття поліціантами супротивників параду ЛГБТ у Києві з одного боку та освячення протоієреєм Мокряком бульвару в Одесі після параду прихильників ЛГБТ в Одесі, та виступу пані Турчинової у соцмережах і т.і. аж ніяк не сприяють соціальному замиренню в суспільних відносинах України.

Як відтінок глобальної ісламофобії можна охарактеризувати негативне ставлення в Україні до мусульман, адже в нашій вони не зробили жодного терористичного акту, але в соціологічних дослідженнях індекс негативного ставлення до них стабільно високий.

Декілька останніх років свідчать про зниження відкритих проявів антисемітизму в Україні, але ще у 2013 році іудейська спільнота мала намір зауважити на наявність певних антисемітських проявів у суспільстві.

Зменшилась значущість негативних випадів проти Новітніх релігій як і їх кількість. З одного боку йдуть процеси їх асиміляції (як про те що у нас йшлося ще 29 років тому), та з меншинами а інше (як воно видно з вищезазначеного) на сьогодні їх безпосередня критика з боку інших релігій, бо вони мають інші проблеми.

Війна Росією поклала край добрим стосункам між представниками майже всіх релігій по кордону з Росією. Бо їх вірні, принаймні в особистостях, що їх представляють, підтримують позиції своїх властей, а вони на боці офіційної державної політики.

1. Мартинюк Е. Конвергентні процеси релігійного життя нашого часу// Християнство доби постмодерну. Наук. збірник. За ред. А.Колодного. – К., 2005.
2. Frick H. Vergleichende Religionwissenschaft. - Berlin und Leipzig, 1928.

Світлана Хрипко,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СТРИЖЕНЬ ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНИХ ВИЯВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Феномен світової культури можна вважати духовно-ментальною таїною величної симфонії, де гармонійно поєднано мелодію національних культур, неординарні мотиви етнічної традиції та непересічні нотки найсучасніших постмодерних символів. У чому ж криється синтез вічного і тимчасового в історії етносу, нації, суспільства, певного колективу і кожної людини особисто; в чому ж полягають ті джерела, які виплекали обрії унікальної національної самобутності та об'єднали всіх і кожного під терміном „людство” – питання, проблематика яких є актуальною в житті кожної людини, кожної спільноти, кожної епохи... Будь-яка війна закінчується мирною угодою, будь-яка темрява закінчується надходженням світла. Це є можливим виключно завдяки такому феномену, такій здатності, такому стрижню міжлюдської взаємодії як толерантність. Чинник толерантності завжди вилетений в простір духовного, етнічного, національного, ментального, релігійного. Саме від рівня і змісту толерантності як такої залежить гармонія чи дисбаланс співіснування різних національних і релігійних спільнот.

Світоглядний плюралізм, релігійне розмаїття – характерні ознаки сучасного українського суспільства [1. С.13]. Але в просторі політичних, міжнаціональних, міжконфесійних взаємин, певним чином, простежується і тенденція нетерпимості. Нетерпимість має різні форми вияву – від байдужості до відкритої ворожнечі. Не можна не погодитись – нетерпимість є граничною межею толерантності (терпимості) [1.С.13]. Практична і футурологічна актуальність проблеми стала основою відповідного наукового дискурсу. Так фундаментальні основи феномену толерантності є сферою досліджень Бабія.М [1], чинник толерантності в просторі етнопсихології українців досліджує Длінна Т. [2], до специфіки присутності тенденцій толерантності в проблемі межовості України як втілення проблеми маргіяльності звертається Недавня.О. [3], контекст толерантності в просторі виявів української ментальності присутній в роботах Хрипко С. [4-11], чинник толерантності в просторі аксіології освіти як сфери вирішення проблематики виходу з посттравматичного стресу простежується в роботі Яценко Г. [12.С.158-